

NAD DVĚMA UTRAKVISTICKÝMI DÍLY JAKOUBKA ZE STŘÍBRA

(*O Boží krvi, Zpráva, jak Sněm konstantský
o svátosti večeře Kristovy nařídil*)

I.

Výtvarné umění sice obdařilo atributem kalicha Jana Husa, původcem přijímání pod obojí způsobou a jeho nejhorlivějším propagátorem však nebyl kostnický mučedník, ale jeho přítel Kuba, mistr Jakoubek ze Stříbra.

Jakoubek ze Stříbra (narodil se asi roku 1371) sdílel s Husem společnou cestu jak při univerzitních studiích, tak při působení univerzitního mistra a kazatele, usilujícího o nápravu církve.¹ Po Husově nuceném odchodu na venkov roku 1412 stanul v čele pražských reformistů. Roku 1414 vystoupil s myšlenkou přijímání podobojí a laický kalich, který se svými přívrženci probojoval, se stal symbolem celého hnutí.²

O samých počátcích myšlenky kalicha nás neinformuje dílo utrakvistické, ale Jakoubkova *Evangelijní postila* (*Postilla per circulum anni*) z let 1413–1414.³ V ní je již k 1. dubnu 1414 zachycena zmínka o tom, že Jakoubek (a eventuálně někteří z jeho přátel) káže o přijímání krve Páně.⁴ Do doby před dubnem tak můžeme zařadit Jakoubkovo zjevení kalicha při studiu Božího slova a církevních autorit⁵ a také následující porady o kalichu

1 Jakoubkův životopis naposledy přiblížila a celou řadu omylů a nepřesností opravila Blanka ZILYNSKÁ: *Jakoubek ze Stříbra a dobová církevní správa*. In: *Jakoubek ze Stříbra. Texty a jejich působení*, vyd. Ota HALAMA – Pavel SOUKUP, Praha 2006, s. 9–48. V pozn. 1 na s. 10–11 podává přehled dosavadní starší i novější literatury, z níž upozorníme alespoň na práci Františka BORECKÉHO: *Mistr Jakoubek ze Stříbra*, Praha 1945.

2 K poznání počátků kalicha nejvíce přispěly práce Jana SEDLÁKA: *Počátkové kalicha*. Časopis katolického duchovenstva 52, 1911, s. 97–105, 244–250, 397–401, 496–501, 583–587, 703–708, 786–791; 54, 1913, s. 226–232, 275–278, 404–410, 465–470, 708–713; 55, 1914, s. 75–84, 113–120, 315–322, a Františka Michálka BARTOŠE: *Počátky kalicha v Čechách*. Časopis Musea Království českého 96, 1922, s. 43–51, 157–173, Časopis Národního musea 97, 1923, oddíl duchovnědný, s. 34–51, v druhém vydání in: BARTOŠ, F. M.: *Husitství a cizina*, Praha 1931, s. 59–112. Některé názory obou autorů koriguje KRMÍČKOVÁ, Helena: *Studie a texty k počátkům kalicha v Čechách*, Brno 1997, zejm. s. 25–31. Chronologii prvního roku utrakvismu přináší TÁŽ: *Jakoubkova utrakvistická díla z roku 1414*. In: *Jakoubek ze Stříbra: Texty a jejich působení*, s. 171–181.

3 Dílo nebylo dosud vydáno, srov. BARTOŠ, František Michálek: *Literární činnost M. Jakoubka ze Stříbra*, Praha 1925, č. 95; s. 62; SPUNAR, Pavel: *Repertorium auctorum Bohemorum provecum idearum post Universitatem Pragensem conditam illustrans I*, Wratislaviae – Varsaviae – Cracoviae – Gedani – Lodziae 1985, č. 648, s. 239.

4 Příslušnou část obsahuje pouze jeden ze tří dochovaných rukopisů postily – kodex Knihovny Národního muzea v Praze, sign. XIV E 4, fol. 98r.

5 JACOBELLI sive JACOBI DE MISA alias DE STRZIEBRO *Vindiciae contra Andream Brodam*. Ed. Hermann von der HARDT, in: *Magnum oecumenicum Constantiense concilium III*, Francofurti et Lipsiae 1698, sl. 566. Traktát je v rukopisech označován i jinými dlouhými názvy, které byly v pozdější

mezi přáteli, o nichž zanechává svědectví Mikuláš z Drážďan.⁶ Na svátek Božího Těla 7. června 1414 pak Jakoubek káže o eucharistii a uvádí i první utrakvistické autority.⁷ A do jednoho z rukopisů postily byl zapsán také kratičký utrakvistický traktátek – *Articulus pro communione sub utraque specie*,⁸ který přináší důvody, proč mají věřící přijímat krev Kristovu, třebaže se protivníci pohoršují. *Articulus* zřejmě vznikl v srpnu 1414.⁹

Od počátečních úvah o kalichu k zavedení utrakvistické praxe ale musela uplynout ještě nějaká doba, jejíž délka stále zůstává záhadou. Vavřinec z Březové ve své *Husitské kronice* položil první podávání z kalicha laikům ve čtyřech pražských kostelech k roku 1414 před zahájení kostnického sněmu,¹⁰ ale bez bližšího chronologického určení. Tím dal možnost modernímu historikovi interpretovat zprávu ve smyslu, že kronikář takto vyzvedl dějinný význam kalicha, a praktický utrakvismus odsunout až do doby po Husově odchodu na koncil.¹¹ Vždyť přece jiný historiografický pramen, *Staré letopisy české*, jasně mluví o tom, že Jakoubek vystoupil na univerzitní disputaci s kvestií o kalichu až v době, kdy už Hus seděl v Kostnici v tuhém vězení.¹²

literatuře různě kráceny. V našem textu užijeme označení *Responsio*. K Jakoubkovu „zjevení“ kalicha srov. SEIBT, Ferdinand: *Die revelatio des Jacobellus von Mies über die Kelchkommunion*. Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters 22, 1966, s. 618–624.

6 JACOBI DE MISA *Apologia pro communione plebis sub utraque specie*. Ed. H. von der HARDT, in: *Magnum oecumenicum Constantiense concilium III*, sl. 617. Mikulášovo dílo připsal von der Hardt Jakoubkovi omylem. K tisku je připravováno kritické vydání edice, které je dosud k dispozici pouze ve formě rukopisu disertační práce Petry MUTLOVÉ: *Mikuláše z Drážďan Apologie proti rozhodnutí kostnického sněmu*, Brno 2007, zde s. 118.

7 Kázání s incipitem *Die dominico audistis* bylo jako jediné z celé postily vydáno: NICOLAI (ut dicunt) DE DRESDA vulgo appellati de Čerruc (de Černá Růže id est de Rosa Nigra [† 1418 ?]) *Puncta*. Ed. Romolo CEGNA. In appendice eduntur NICOLAI *Sermo ad clerum de materia sanguinis Nisi manducaveritis*, in templo S. Michaelis Veteris Civitatis Pragae in festo Corporis Christi die septima mensis Iunii anno MCCCCXIV habitus, et IACOBELLI *Sermo In festo Corporis Christi Die dominico audistis*, in templo S. Adalberti Na Zderaze eadem die Bohemice ad plebem piscatorum, barcariorum et similibus habitus, quorum primum ad Utraquismum fundandum rationibus de Scriptura, theologia, philosophia, historia et praecipue de scientia canonum deductis locupletiore esse liquido omnibus patet, etiam quoque attentissime perpendito qui fuissent auditores, Varsovie 1996, s. 188–197. K textu srov. KRMÍČKOVÁ, Helena: *Příspěvek k edici kázání Mikuláše z Drážďan Sermo ad clerum Nisi manducaveritis*. LF 123, 2000, s. 290–298.

8 Národní knihovna ČR, sign. X G 11, fol. 120r-121v. Nevydaný traktátek eviduje SPUNAR, P.: *Repertorium I*, č. 604, s. 225.

9 Mezi kázání z roku 1413 je vložena část, pocházející z valné míry z roku 1414. Kázání *Die dominico audistis* stojí na švu mezi jednotlivými částmi, může však patřit na začátek druhé dekády srpna 1414.

10 VAVŘINCE Z BŘEZOVÉ *Kronika husitská*, ed. Jaroslav GOLL, FRB V, Praha 1893, s. 329–330.

11 Srov. BARTOŠ, František Michálek: *Čechy v době Husově 1378–1415*, Praha 1947, s. 398, pozn. 2.

12 *Starí letopisové čeští od roku 1378 do roku 1527, čili pokračování v kronikách Přibíka Pulkavy a Beneše z Hořovic, z rukopisů starých vydané*, ed. František PALACKÝ, *Scriptores rerum Bohemicarum III*, Pragae 1829, s. 20; *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, vyd. František ŠIMEK, Praha 1937, s. 14.

Při absenci dalších narativních pramenů¹³ a při diskrepanci těchto dochovaných zpráv pak musíme sáhnout po pramenech, které jsou sice autentické, ale které nebyly psány jako historické dílo. Kázání, kvestie, traktáty a listy, jež vytvořili protagonisté děje, nám dávají nahlédnout do myšlenkového pozadí doby, ale málokdy onu dobu, kdy vznikaly, prozradí přímo ve svém textu. Chronologický údaj je spíše obsažen v kolofónu, písařově přípisu k opsanému dílu, ale zde jen občas může být vztažen ke vzniku literárního díla (a je na badateli, aby složitě zjišťoval, zda jde právě o jeho případ). Rovněž při určování autorské atribuce je nutné spolehnout se na středověkého písaře, jehož údaj ale nemusí vždy odpovídat skutečnosti. A tak ve spleti rozborů a komparací toužebně hledáme pevný bod, jehož bychom se zachytili, aby nám umožnil pohnout touto otázkou.

Pro počátky kalicha je takovým pevným bodem drobné dílko, které vzniklo daleko za hranicemi království, Husova kvestie *De sanguine Christi sub specie vini*.¹⁴ Obsahově sice nepřináší nic nového, co by dosud nebylo řečeno, dílo je složeno z citátů synoptických evangelií, Pavlova I. listu Korinťanům a církevních autorit, které už zazněly v dosavadních polemikách, ale právě tyto citáty autorit musel mistr Jan odněkud opsat. Svou kvestii totiž sepsal v Kostnici, v situaci, kdy rozhodně neměl čas ani soustředění na dlouhé studium otázky, kterou dosud ve svých dílech neřešil, a zejména mu zde chyběla potřebná literatura, o kterou by se mohl opřít.¹⁵ Jeho zdrojem tak musela být díla pražských utrakvistů, která mu nepochybně byla do Kostnice doručena¹⁶ současně s prosbou, aby se k celé záležitosti vyjádřil. A protože bylo Husovo dílo sepsáno ještě před jeho uvězněním 28. listopadu 1414, dohledáním příslušných autorit a případně i (zdánlivě) Husových myšlenek v dochovaných utrakvistických dílech, která bývají řazena do počátečního období, zjistíme, že do začátku listopadu, kdy nejpozději musel vyrazit posel z Prahy do Kostnice, se stala otázka podávání z kalicha laikům často frekventovaným tématem. Nejpozději v měsíci září, tedy ještě před Husovým odchodem do Kostnice 11. října 1414, vystoupil Jakoubek na univerzitě, kde v disputaci hájil kvestii *Quia heu in templis*¹⁷

13 Ostatní kroniky z doby husitské přinášejí informace ještě stručnější a ještě více zmatené. Srov. KRMÍČKOVÁ, H.: *Studie a texty*, s. 25–26.

14 Kvestie nemá dosud moderní edici, poslední vydání pochází z počátku druhé poloviny 16. století (přetištěno bylo roku 1715): IOHANNIS HUS et HIERONYMI PRAGENSIS confessorum Christi *Historia et monumenta* I. Ed. Matthias FLACIUS ILLYRICUS, Norimbergae 1558, fol. 42r–44r.

15 Zmínka o knihách, které si Hus přivezl do Kostnice, padla v jeho listu Petrovi z Mladoňovic a Janovi z Rejnštejna 24. června 1415: Lombardův *Výklad sentencí*, bible a jiné (M. JANA HUSI *Korespondence a dokumenty*, vyd. Václav NOVOTNÝ, Praha 1920, č. 149, s. 312). Je však vyloučené, aby mezi oněmi jinými bylo všech 12 spisů (citáty zjevně přebírané z Gratiana k ohlášeným autorům nepočítáme) církevních autorit, které jsou citovány v kvestii a které z valné části ke své kauze nepotřeboval.

16 Jednotlivé zdroje Husovy kvestie podrobně sleduje KRMÍČKOVÁ, Helena: *K pramenům Husovy kvestie De sanguine Christi sub specie vini*. SPFFBU C 45, 1998, s. 79–102.

17 Kvestie nebyla dosud vydána, srov. BARTOŠ, F. M.: *Literární činnost*, č. 33, s. 33–34; SPUNAR, P.: *Repertorium* I, č. 567, s. 216–217.

(letopisec, který nám o disputaci zanechal zmíněnou zprávu, se musel mýlit). Dále sestavil svody „utrakvistických“ autorit, sahající od evangelistů až do 13. století (pro nás bude z těchto souborů autorit obzvlášť důležitý traktát *Quod non solum sacerdotes*¹⁸). A konečně úspěšně oponoval největšímu odpůrci kalicha, doktoru teologie Ondřejovi z Brodu. Třebaže ještě do nedávné doby byla Ondřejova díla řazena až do roku 1415,¹⁹ v rámci jejich postavení ve vzájemné polemice s Jakoubkem musíme uvažovat už o podzimu předchozího roku. Ostatně což by nebylo divné, že by katoličtí teologové v Praze tak dlouho prodlévali, když ve svém venkovském vyhnanství napsal Štěpán z Pálče vyjádření ke kalichu pro poučení kouřimského děkana Pavla²⁰ ještě před tím, než odešel do Kostnice, kam dorazil nedlouho po Husovi?

Jakoubkova díla ale nebyla jediným zdrojem, z kterého Hus čerpal. K dispozici totiž musel mít v nějaké podobě také autority, které shrnul Mikuláš z Drážďan do spisu zvaného *Collecta*.²¹ A protože tyto autority byly připojeny k Mikulášovu kázání ke kněžím s incipitem *Nisi manducaveritis*, posouvá nám Husova kvestie naše poznání raného utrakvismu ještě dále. U svatého Michala na Starém Městě pražském se Mikuláš v kázání *Nisi manducaveritis* obrátil ke spolubratřím s natolik naléhavou výzvou, že s největší pravděpodobností následovala realizace dosud jen teoreticky postulovaného kalicha pro laiky. I praktický utrakvismus tak můžeme spojit s dobou ještě před Husovým odchodem na sněm, čemuž nasvědčuje i jiný Mikulášův traktát, *De purgatorio*, v němž se mluví o přípravě přijímání z kalicha rovněž před Husovým odchodem do Kostnice.²²

Naznačená chronologie se ale zásadně odlišuje od dosud tradovaných názorů, které se pod vlivem F. M. Bartoše opírají o *Staré letopisy české*

18 Nevydaný traktát, srov. BARTOŠ, F. M.: *Literární činnost*, č. 36, s. 35; SPUNAR, P.: *Repertorium* 1, č. 605, s. 225–226.

19 Po Janu Sedlákovi rozebral všechna Ondřejova utrakvistická díla jejich editor Jaroslav KADLEC: *Literární polemika mistrů Jakoubka ze Štříbra a Ondřeje z Brodu o laický kalich*. Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis XXI/2, 1981, s. 71–79 (v němčině pak v úvodní studii k edici Ondřejových děl *Studien und Texte zum Leben und Wirken des Prager Magisters Andreas von Brod*, Münster 1982, s. 34–47).

20 Pálčova *Responsa* objevil a vydal Jan SEDLÁK: *Pálčovy informace pro děkana kuřimského Pavla*. Hlídky 37, 1920, s. 7–10, 69–72. Přetisk edice vyšel in: *Miscellanea husitica Ioannis Sedlák*, Praha 1996, s. 516–519. Na Pálčův spis o kalichu je nutné upozorňovat, protože dosud byl v odborných studiích pomíjen: Jan Sedlák na něj upozornil až v době, kdy už se počátky kalicha nezabýval, a F. M. Bartoš dílu nevěnoval pozornost. Přitom jde o významný doklad o dřívějších počátcích utrakvismu, než se donedávna tradovalo.

21 Dosud nevydané dílo Mikuláše z Drážďan bylo dlouho pokládáno pouze za autority připojené ke kázání *Nisi manducaveritis*. Romolo CEGNA: *Appunti su Valdismo e Ussitismo – La teologia sociale di Nicola della Rosa Nera (Cerruc)*. Estratto dal Bollettino della Società di Studi Valdesi, N. 130, dicembre 1971, s. 20, je ale považuje za samostatný traktát, který nazval *Collecta auctoritatum de materia sanguinis*.

22 NICOLA DELLA ROSA NERA DETTO DA DRESDA (1380–1416?): *De reliquiis et de veneratione sanctorum – De purgatorio*, ed. Romolo CEGNA, Wrocław – Varsovie – Cracovie – Gdaňsk 1977, s. 117–118.

a velmi pozdní „svědectví“ Rokycanova o Husově napomenutí Jakoubkovi interpretované tak, aby své vystoupení na univerzitě odložil až do návratu z Kostnice.²³ Lze při této nové interpretaci počátků teoretického i praktického utrakvismu ještě uvažovat o tom, že zde má své místo také jedno z našich zkoumaných děl, Jakoubkův staročeský traktát *O Boží krvi*, jak konstatuje dosavadní literatura?

II.

Traktát *O Boží krvi* se dosud téměř mýjel s pozorností badatelů. V tzv. Douchově sborníku (KNM III B 11) ho objevil František Michálek Bartoš při katalogizaci muzejních rukopisů, kterou prováděl od roku 1914. Jan Sedlák ho tedy nemohl znát (poslední díl své studie vydal právě v tomto roce) a Bartošovi samému v *Počátcích kalicha v Čechách* dílo posloužilo pouze svou zmínkou o řeckých kněžích²⁴ jako důkaz o tom, že pro vznik utrakvismu v Čechách měla rozhodující vliv Jeronýmova zkušenost z cesty na pravoslavnou Litvu. Nejvíce informací nám tak přináší *Literární činnosti M. Jakoubka ze Stříbra*, v níž Bartoš označuje Jakoubkovo původství za „bezpečné z příznačných jakoubkovských rysů“ a o vzniku díla píše, že „spadá spíše hned na počátek boje, přesnější určení je však nemožné“.²⁵ V pozdější době traktát již pouze zaznamenal v soupisu Jakoubkovy tvorby Pavel Spunar.²⁶

V rukopisu i v díle samém postrádáme jakoukoli chronologickou zmínku. Bartoš je zřejmě zařadil na základě své důkladné znalosti utrakvistické literatury – v žádné ze svých prací se nezmiňuje o důvodech, které ho k tomu vedly. Možná jimi byla skutečnost, že zde chybí zmínka o kostnickém zákazu kalicha, jež je indicií, kterou oba historikové kalicha zvažovali při vřazování děl do nejstaršího období. Ne vždy však toto mlčení o Kostnici je nespolehlivějším vodítkem, a proto se pokusme na dosavadní chronologické zařazení spisu podívat ještě jednou.

Autor traktátu v něm zanechal pouze jedinou zprávu, která má souvislost s konkrétní událostí – zmínku o ženě v Benešově, která sama vyňala ze svatostánku tělo Páně a přijala je, protože jí kněz odmítl svátost udělit:

23 *Počátky kalicha*, ČMKČ, s. 170, pozn. 12; Husitství, s. 86–87, pozn. 12. Rokycanova „vzpomínka o Husově výstraže Jakoubkovi“ však nemluví o žádné konkrétní situaci a navíc po více než čtyřech desetiletích od vzniku kalicha nezná její autor jiné důležité okolnosti vztahující se k počátkům kalicha, které nám zachoval Jakoubek ze Stříbra (srov. KRMÍČKOVÁ, H.: *Studie a texty*, s. 28–29). O věrohodnosti *Starých letopisů českých* pak svědčí celá řada věcných poznámek, které provázejí edice jednotlivých rukopisů a uvádějí omyly a nepřesnosti na pravou míru. Obdobná poznámka by měla přibýt i k místu, kde mluví letopisec o zavedení kalicha.

24 ČNM, s. 34–35; *Husitství*, s. 91–92.

25 Č. 40, s. 36.

26 *Repertorium I*, č. 666, s. 244.

„Jakožto se je přihodilo v Benešově, kdežto zlí kněžíe nechtěli jí dlouho dáti Božieho těla z nenávisti a ona majíc k tomu velikú žádost, vidúc, ano jiným nemocným na špitále dávají Božie tělo a jí nechtie dáti. Poručivši se svému milému Bohu, s velikú žádostí přistúpivši k pušce otevřené i usty i jazykem vyňala jest jednu svátost Božieho těla.“²⁷ Bohužel však nevíme, kdy k této události došlo. Vedle Jakoubkova svědectví ji ale známe také z kostnického vystoupení biskupa Jana Železného 16. května 1415.²⁸ Třebaže zde nemluví o konkrétní lokalitě, jde nepochybně o stejnou událost:²⁹ „...audivi, quandam mulierem, ipsius secte sectatricem, arrepto vi corpore Christi de manibus sacerdotis, se ipsam comunicasse et sic esse faciendum asseruisse, si sacerdos comunem denegaret...“³⁰ Historikové počínaje V. Novotným³¹ a F. M. Bartošem³² považují za Železného zdroj stížnost Jana Náze³³ přednesenou v německém národu 7. nebo spíše 8. dubna³⁴ 1415. Náš první doktor obojího práva ale přináší poněkud jiné vylíčení zřejmě téže události. V úvodu své žaloby se rozhořčuje nad žáky heresiarchy Husa, kteří tvrdí, že všechny svátosti mohou být vysluhovány i laiky. Dokládá to na příkladu nějaké ženy, která proměnila tělo Páně: „... quedam mulier hiis diebus fuit comprehensa, que publice coram inquisitoribus heretice pravitatis asseruit, licet mendose, quod ipsa iuxta doctrinam Magistri Io[hannis] Huss in virtute spiritus sancti conficeret et confecisset verum corpus dominicum, in qua pertinacia permansit et permanet die hodierna.“³⁵ Možná měl litomyšlský biskup opravdu na mysli také Jana Náze, když se zmiňuje o důstojných a velkých mužích, od nichž popsanou zprávu slyšel, ale rozhodně má jeho líčení blíže k jednomu z článků žaloby, kterou na Husa podal Michael de Causis: „Item quod alii quam presbyteri vel ecclesiae ministri possunt sacramenta ecclesiastica ministrare. Patet iste articulus, quia jam faciunt illud suae discipulae in Praga, quae per se ipsas, cum denegantur ipsis sacra communio, rapiunt de sacrario eucharis-

27 S. 79.

28 Chronologické zařazení Železného vystoupení bereme podle Petra z Mladoňovic.

29 F. M. BARTOŠ (*Čechy v době Husově*, s. 414) sice interpretuje Železného slova tak, že si ona žena sama podala z kalicha, ale text zcela zřetelně mluví o tělu Páně, šlo tedy o kněze subunitního, a tak není nutné uvažovat o této události až po vzniku utrakvimu, jak by snad podle Bartošova líčení mohlo vypadat.

30 PETRI DE MLADONIOWICZ *Relatio de Magistro Johanne Hus*, vyd. Václav NOVOTNÝ, FRB VIII, Praha 1932, s. 48.

31 *M. Jan Hus. Život a učení*. I. Život a dílo, část 2, Praha 1921, s. 409.

32 *Čechy v době Husově*, s. 414.

33 JOHANNES NASO, *Wegen der Ausschreitungen der Anhänger des Hus*. Ed. Heinrich FINKE et a. in: *Acta Concilii Constanciensis* IV, Münster i. W. 1928, s. 511–513. U nás vyšlo jako *Avisamentum d. Io[hannis] Nasonis datum die Lune VII mensis Aprilis et registratum*. Vyd. Václav NOVOTNÝ, FRB VIII, s. 487–488, a podle tohoto vydání budeme citovat.

34 Názova žaloba je datována „die Lune VII mensis Aprilis“. 7. duben však roku 1415 připadl na neděli. Proto raději uvažujeme o pondělí 8. dubna, třebaže předchozí den uvádějí obě edice i další literatura. Při opisu data mohlo snadno dojít k špatnému napsání římské číslice VIII.

35 *Avisamentum*, s. 487, v edici vydané v *Acta Concilii Constanciensis*, s. 512.

*tiam et communicant se ipsas.*³⁶ Michael předložil své žaloby v době, kdy Hus byl teprve nedlouhou vězněm. František Palacký proto tento dokument chronologicky zařadil do listopadu nebo na začátek prosince roku 1414. A Václav Novotný dokonce uvažuje o dvou vrstvách obžaloby, z nichž první mohla být v Kostnici šířena už na počátku listopadu.³⁷ *Terminus post quem* pro vznik našeho traktátu tak může být měsíc říjen 1414, kdy k události v Benešově (v Michaelově žalobě změněno na Prahu) mohlo patrně nejpozději dojít. Ale v září a v říjnu teprve vznikají první utrakvistická díla latinská. Je proto nutné hledat jinou chronologickou oporu, než je konkrétní zpráva zmíněná v traktátu. Naší cestou tak bude srovnání *O Boží krvi* s jinými Jakoubkovými utrakvistickými díly a také zvážení (pokud je to možné) konkrétní situace při rozvoji českého utrakvismu.

Kalich jsme v minulé kapitole opustili ve chvíli, kdy ho v Kostnici schválil (ovšem méně nadšeně, než jak si představoval zapálený Jakoubek) M. Jan Hus. V té době už bylo přijímání pod obojí způsobou teoreticky zdůvodněno a prakticky podáváno. V dubnu 1415 však mají v Kostnici k dispozici i jiné zprávy. *Avisamentum* Jana Náze uvádí o žácích Jana Husa dále i tuto zajímavou informaci: „...*vadunt publice ad domos laicorum et sine omnibus sacerdotalibus ornamentis et paramentis ipsius altaris, eciam absque viatico lapide ubicumque in domo, mensa vel scampno sine missa in quocumque vase ligneo conficiunt corpus dominicum et ibi eciam sanguinem domini relinquunt in magna quantitate, ita, quod ipsi laici eo utantur omni tempore iuxta libitum sue voluntatis.*“³⁸ A zde můžeme nalézt náš hledaný *terminus ante quem*, protože zmínka o tom, že i nemocní mohou přijímat krev Páně, která „*móž v čistém a malém nádobičku zachována býti a k nemocným i s první nesena býti tak, aby obé nemocnému dáváno bylo, tak jako Kristus ustavil*“, padla i v Jakoubkově traktátu *O Boží krvi*.³⁹

V případě myšlenky přijímání nemocných nestojí náš traktát osaměle, ale je možné dokonce sledovat její genezi. Na počátku lze vidět Ondřeje z Brodu, který ve svém traktátu *De sumptione* uvádí důvody, proč nepřijímat podobojí, a namítá, že z kalicha nemohou přijímat nemocní, třesoucí se a vousatí pro nebezpečí vylití krve Páně. A když těmto stačí přijímat pod jednou způsobou, stačí to i ostatním laikům.⁴⁰ Takto vlastně nechtěně inicioval nebo alespoň uspíšil zjednodušení ritu při podávání nemocným. Jakoubek odpovídá v *Responsio*:⁴¹ „*Omnino sacerdotibus... esset*

36 *Primi articuli contra M. J. Hus per Michaelem de Causis praesentati Joanni pp. XXIII.* In: *Documenta Mag. Joannis Hus vitam, doctrinam, causam in Constantiensi concilio actam et controversias de religione in Bohemia annis 1403–1418 motas illustrantia...*, ed. Franciscus PALACKÝ, Prague 1869, s. 194.

37 *M. Jan Hus I*, s. 371, pozn. 3.

38 *Avisamentum*, s. 488, *Acta Concilii Constantiensis*, s. 513.

39 S. 40–41.

40 J. KADLEC, *Studien*, s. 221–222.

41 *Magnum concilium*, sl. 563.

facile in missa consecrare calicem et in sacrario reponere, et post biduum vel triduum renovare, et iterum consecrare ne acesceret, et in mundo vase ad hoc dedicato infirmos visitare, et utrumque simul ad eos cum reverentia deportare, et hoc vel pedites et equites in jumentis.“ Ondřejem navozených témat o možnosti přijímání vousatých a nemocných se Jakoubek dotkl i v traktátu *O Boží krvi*. Z obou textů je zřejmé, že ve staročeském traktátu vycházel z *Responsio*, příslušné pasáže však nepodal v podobě doslovného překladu, ale zkrátil je a poněkud zpracoval. Zcela jinak však autor postupoval v případě jiného latinského utrakvistického traktátu. Podrobným rozбором textu *O Boží krvi* zjišťujeme, že značná část díla je překladem jeho traktátu *Quod non solum sacerdotes*. Latinské dílo je složeno většinou jen ze sáhodlouhých excerpt utrakvistických a eucharistických autorit, které Jakoubek částečně komentuje. *O Boží krvi* přináší nejen tyto autority, leckdy řazené ve stejném pořadí, které zvolila latinská předloha, ale také překlad oněch starších Jakoubkových komentářů. Pokud by i text závislý na *Responsio* byl doslovným překladem, mohli bychom uvažovat o tom, že Jakoubek bez ohledu na soudobou již probíhající praxi pouze převzal beze změny část svého staršího díla. Jestliže však do textu zasáhl a ponechal přitom toliko první podobu myšlenky, pouhé naznačení toho, co by v případě již probíhající praxe autorův zásah zajisté odrazil,⁴² Jakoubkem vyjádřená modalita „móz v čistém a malém nádobičku zachována býti a k nemocným i s první nesěna býti“ ještě nezachycuje onu realitu, kterou – zajisté s patřičným zkreslením – vylíčil podavatel žaloby v německém národu. A když zvážíme, že již před 8. dubnem 1415 věděli v Kostnici o tom, že je v Čechách krev Páně přinášena do domů, musíme hledaný *terminus ante quem* vzniku našeho díla předsunout nejen před duben roku 1415. Pokud by Jan Náz obdržel zprávu o nenáležitém přenášení krve Páně těsně před svým kostnickým vystoupením (což je velmi pravděpodobné), tato praxe se v Čechách mohla uplatňovat nejpozději na konci března, spíše však již v druhé polovině března. A dílo, které novou eucharistickou praxi nereflektuje, které dosud uvažuje o pouhé možnosti, muselo při svém značném rozsahu vzniknout nejpozději v první polovině března 1415.

Možnost, že se Náz dozvěděl téměř bezprostředně o novém způsobu vysluhování eucharistie nemocným, jsme označili za velmi pravděpodobnou. Přesto však jistá pochybnost existovat může. Vždyť onu zprávu o ženě, která sama přijala tělo Páně, musel znát od Michaela již dříve a ne-

42 Otázku přijímání nemocných rozebírá Jakoubek roku 1415 ve svém díle *Epistola pro communionem infirmorum* (vydal Jan SEDLÁK: *Liturgie u Husa a husitův*. Studie a texty k náboženským dějinám českým 2, 1914–1915), kde říká: „...si prope est integrum sacramentum, ad infirmum deferatur aut missa coram infirmo, si fieri ad hoc sacerdos potest, legi ordinetur“ (s. 145–146). „...sacerdos Christi ex officio suo ad opera misericordie spiritualis obligatus tenetur in hoc articulo necessitatis cibare corpore dominico fidelem infirmum esurientem spiritualiter sub forma panis sacramentalis et scicientem spiritualiter potare sanguine Christi sub forma vini, ... ne sacerdos ex hoc negligendo infirmum finaliter transeat in ignem eternum“ (s. 147).

reagoval na ni. Zkusme se na *communio infirmorum* podívat ještě pod zorným úhlem vystoupení Jana Železného v květnu 1415, když odpovídá na nedávno přednesený protest české a polské šlechty. Ve své řeči litomyšlský biskup oddělil události, jichž byl v Čechách svědkem – podávání z kalicha laikům, a to, o čem slyšel až v Kostnici – o přenášení krve Kristovy v lahvích a nádobách a o pohoršlivém chování oné ženy, což v Čechách nezažil.⁴³ Událost z Benešova je izolovaným případem. Zde můžeme věřit spíše Jakoubkovi, když píše o jedné ženě, než Michaelovi, který Husovy přívrženkyne uvádí v plurálu. O této události, třebaže neušla zájmu inkvizitora, se Železný nemusel dozvědět. Podávání z kalicha nemocným teoreticky obhájené a v praxi uskutečňované by však pozornosti litomyšlského biskupa neušlo. Bylo tedy s velkou pravděpodobností zahájeno až po jeho odjezdu do Kostnice. Zde ale narážíme na problém, protože nevíme, kdy náš biskup na sněm dorazil. Prameny bohužel mlčí, a tak musíme vzít v úvahu dva názory historiků. Pokud bychom dali za pravdu Václavu Novotnému, zařazujícímu Železného příjezd hned do samých počátků sněmu – patrně současně s Pálčem, který dorazil ještě v listopadu 1414⁴⁴ – získali bychom v litomyšlském biskupovi dalšího svědka pro již značně rozvinutý utrakvismus v době kolem Husova odjezdu z Čech, ale k řešení předložené otázky by nám to nepomohlo. Naproti tomu F. M. Bartoš uvažuje o počátku března – v té době již uzrála Husova kauza ke konečnému řešení a do února byly příjezdy prelátů zaznamenávány téměř pravidelně.⁴⁵ Ani Bartoš nemá pro své tvrzení pramennou oporu, jeho chronologie ale vypadá pravděpodobněji. A tak se skutečně zdá, že v měsíci únoru ještě v Čechách nemocným krev Páně v lahvích neroznášeli.

Náš *terminus post quem* určuje výše naznačený vztah mezi Jakoubkovými díly. Není sice zcela vyloučeno, že *Responsio* vznikla na samém sklonku roku 1414, ale stejně tak můžeme uvažovat i o začátku roku 1415.⁴⁶ A náš staročeský traktát byl napsán až po Jakoubkově odpovědi Ondřejovi. Rozsáhlost obou zvažovaných děl si vyžaduje i delší čas pro jejich zpracování, proto je uvažovaná první polovina března pro dopsání traktátu *O Boží krvi* dobou značně pravděpodobnou, k začátku roku ji příliš posunout nelze, nejvýše snad do měsíce února.

Za jaké situace traktát *O Boží krvi* vzniká, nám prozrazuje jiné staročeské utrakvistické dílo, veršovaná skladba Jana Čapka zvaná podle incipitu *Otázka nyníie taková běží*. Třebaže ji F. M. Bartoš od počátků řadil mezi

43 Tyto dvě události uvádí slovy: „*Item similiter ex relatione et fama hic divulgata eciam in nacione predicta et scripturis de partibus transmissis proposui, ad mei noticiam devenisse...*“ a: „*Item per me non proposui, sed per alios fide dignos et magnos viros proponi ibidem audivi...*“; s. 47–48.

44 M. Jan Hus I, s. 370.

45 Čechy v době Husově, s. 413–414, pozn. 3.

46 K době vzniku *Responsio* (v souvislosti s traktátem *O Boží krvi*) srov. KRMÍČKOVÁ, H.: *Jakoubkova utrakvistická díla*, s. 177–180.

nejstarší utrakvistická díla a posléze provedl i autorskou atribuci,⁴⁷ v dnešní době spíše převažuje názor Františka Svejkovského, že jde o dílo, které nevzniklo dříve než roku 1417, kdy byly napsány Čapkovy *Knížky o přijímání podobojí*, považované za pramen veršované skladby.⁴⁸ Za pravdu ale musíme dát Bartošovi, protože v *Otázce* vycházel Čapek nikoli ze svých *Knížek*, ale zcela prokazatelně z nejstarších prací Jakoubka ze Stříbra a zejména z Husovy kvestie *De sanguine Cristi sub specie vini* (jejímž prostřednictvím se opět dostáváme k dílům Jakoubkovým a k souboru autorit sebraných Mikulášem z Drážd'an zvanému *Collecta*). Navíc utrakvismus v roce 1417 měl onu otázku, o níž Čapek píše, již dávno vyřešenu a žil spíše jinými spory, které zde rozhodně nejsou zmíněny.⁴⁹ Situaci na sklonku roku 1414 (což je doba, kdy mohla být do Čech doručena Husova kostnická utrakvistická kvestie, jejíž otázku *Utrum expedit laicis fidelibus sumere sanguinem Christi sub specie vini* Čapek převzal do svého díla) nebo spíše v prvních měsících roku 1415 líčí veršovaná skladba takto: „*Otázka nyní taková běží / mezi světskými i také kněží, / slušie-li však věrným křesťanóm, / ženám svěckým anebo mužóm, / z kalicha přijímati krev boží, / čili jest to ustanoveno toliko kněží.*“⁵⁰ Je tedy zřetelně vidět, že kauza kalicha a její řešení pronikly mezi laiky. Zmínění *světští* již nejsou pouhými posluchači kázání, ale aktivně vystupují v polemikách. Proto je zapotřebí, aby i v českém jazyce existovalo dílo, které by laikovi dávalo důkladné poučení.

Již v počátečních měsících roku 1415 tedy Jakoubek pocíťoval nutnost vytvořit dílo, které by shrnovalo důvody, proč je nutné přijímat podobojí, i v českém jazyce. K lidu se obracel nejen v kázáních,⁵¹ ale poskytl mu i napsaný text – rozsáhlý traktát, v němž oponuje námitkám proti podávání podobojí a slovy církevních autorit shrnuje podstatné argumenty pro kalich.

Odůvodnění vzniku díla vyjádřil Jakoubek hned v úvodu: „*Protož aby věrná obec křesťanská poznala ten dar nevymluvný sobě daný, a že má často píti posvátně krev Pána Ježíše ukřižovaného pod způsobú vinnú, slušie tuto o tom přivésti důvody z zákona Božieho a výklady a důvody*

47 BARTOŠ, F. M.: *Počátky kalicha*. ČMKČ, s. 160–171; Husitství, s. 86, 88, 255; TÝŽ: *Čechy v době Husově*, s. 399; TÝŽ: *Z politické literatury doby husitské*. SH 5, 1957, s. 31–34; TÝŽ: *Z počátků husitského básníka Jana Čapka*. LF 86, 1963, s. 327–329.

48 SVEJKOVSKÝ, František: *Z básnické činnosti Jana Čapka*. LF 85, 1962, s. 282–288, 290–292; TÝŽ: *Veršované skladby doby husitské*, Praha 1963, s. 22–24. Svejkovského názor přejaly i slovníkové práce, viz heslo Emila PRAŽÁKA *Čapek Jan* in: *Lexikon české literatury I*, Praha 1985, s. 375–376.

49 K době vzniku *Otázky* srov. KRMÍČKOVÁ, Helena: *Utraquism in 1414*. In: *The Bohemian Reformation and Religious Practice* vol. 4, Prague 2002, s. 103–105.

50 SVEJKOVSKÝ, F.: *Veršované skladby*, s. 90.

51 Kázání, která zachycuje *Evangelijní postila* nejsou ještě v pravém slova smyslu kázáními utrakvistickými, Mikulášovo kázání *Nisi manducaveritis* bylo určeno kněžím. Z dob úplných počátků kalicha tedy neznáme utrakvistické kázání určené laikům. To ovšem neznamená, že by neexistovala. Při značném množství středověkých rukopisných deperdit se nám jejich text nemusel dochovat a nadto nemusela být ani zachycena písemně.

*mnohých svatých, a že je tak dřevo dáváno a držieno.*⁵² A jako první důvod neprodleně uvádí argument biblický, 26. kapitulu Matoušova evangelia. Důkaz kalicha vedený ze synoptických evangelií podával Jakoubek již vícekrát. A protože se opřel o nejvyšší autoritu, o bibli, nemohli jeho protivníci tento text popřít, ale museli vytáhnout s patřičnými protiargumenty v podobě různých výkladů. Tak se náš autor dostává k náplni první části svého spisu, kdy považuje za vhodné, aby čtenářům uvedl některé dosavadní námitky proti přijímání z kalicha a tyto námitky zde vyvrátil. Nejurputnější boj o kalich svedl Jakoubek s doktorem teologie Ondřejem z Brodu a první námitku, kterou zde vyvrací, vzal právě z disputace s Ondřejem. Jde zde o tvrzení katolické strany, že přijímání z kalicha určil Ježíš jen pro kněze, jak je známe již z Ondřejova prvního protiutrakvistického díla, kvestie *Utrum licitum sit seu an debeat Christi populus laicalis sub utraque specie sacramentali communicare.*⁵³ Tato námitka se v argumentech katolické strany vrací často, o něco níže o ní uslyšíme v souvislosti s kostnickým zákazem kalicha. Jakoubek tedy náležitě postavil tento problém na první místo, aby dostatečně vyzbrojil laika, i když samozřejmě argumentace, které užívá, jsou přizpůsobeny osobě čtenáře. Druhá námitka, na niž upozorňuje čtenáře, je ale zřejmě ještě starší. O výtkách, kterých se Jakoubkovi a jeho přívržencům dostávalo již před 1. dubnem 1414 za to, že prý oddělují Kristovu krev od jeho těla, jsme slyšeli výše v souvislosti s jeho *Evangelijní postilou.*⁵⁴ Tento argument tedy rozebírá i zde a právě na tomto místě se rozhodl probrat to, co napsal již v *Responsio*: možnost přijímání vousatých a nemocných.

Větší část textu však Jakoubek věnoval výkladu o svátosti oltářní a jejích dvou způsobách. Pokud bychom měli pochybnost o autorství traktátu (autorská atribuce byla provedena nálezcem díla F. M. Bartošem a nebyla nijak podrobně rozebrána), nalézáme hned na začátku této části typický jakoubkovský protiklad – na straně jedné zanedbávanou úctu k eucharistii, na straně druhé uctívání ostatků. Podobně začíná i Jakoubkova kvestie *Quia heu in templis*, na niž Bartoš (*suppresso nomine*) rovněž poukazuje.⁵⁵ V tomto byl Jakoubek ovlivněn Matějem z Janova a od Mistra Pařížského přebírá také eucharistické autority vybrané z Písma.⁵⁶ Jde zejména o *locus communis raného českého utrakvismu* – Janovo evangelium 6,54 („*Jedné nebudete-li jísti těla Syna člověčieho a píti jeho krve, nebudete jmieti života v sobě*“⁵⁷), které stejně jako Janov chápe svátostně a nikoli duchovně. Jako oporu k tomu pak přidává komentář interlineární i řádné glosy a Au-

52 S. 32.

53 KADLEC, J.: *Studien*, s. 161–162.

54 KNM XIV E 4, fol. 98r.

55 *Počátky kalicha*. ČNM, s. 34–35; *Husitství*, s. 91–92.

56 Vztahu Jakoubka ze Stříbra k Janovovi se naposledy věnovala KRMÍČKOVÁ, H.: *Studie a texty*, s. 86–113.

57 S. 41.

gustinův výklad příslušného místa. Pavlovou 11. kapitolou 1. listu Korintánům se vrací k myšlence, že eucharistie pod obojí způsobou je určena nejen kněžím, ale všem křesťanům, a rovněž zde svůj výklad opřel o Augustina (kterého převzal z Gratianova dekretu). Uvedené biblické citáty nacházíme u Jakoubka často, ale v tomto spojení s glosami i s druhým citátem Augustinovým nás vedou k jeho traktátu *Quod non solum sacerdotes*.

S tímto traktátem jsme se setkali už v minulé kapitole jako s obsáhlou sbírkou autorit pro kalich a chronologicky jsme ho zařadili hned na počátek Jakoubkovy utrakvistické tvorby. Snad mohl vzniknout už v září 1414 (třebaže ho dosavadní literatura podle kolofónu v jednom z pozdních rukopisů řadívá až před 14. červen 1415⁵⁸). Dlouhé citáty utrakvistických a eucharistických autorit (tu a tam proložené Jakoubkovými komentáři) dokládaly užívání kalicha od času prvotní církve až do doby Alberta Velikého a Tomáše Akvinského. Jejich délka však činila tuto i podobné sbírky autorit značně nepřehlednými, a tak Jakoubek i Mikuláš brzy začínají z autorit vybírat jen to nejpodstatnější a mladší sbírky už mají zcela jiný charakter. *O Boží krvi* vzniká v době po *Responsio*, tedy v době, kdy už je z citátů vytaženo jen jejich jádro. Pro svůj první staročeský traktát se ale Jakoubek rozhodl dát k dispozici čtenáři latiny neznalému myšlenky vybraných autorit v jejich úplnosti. A tak se podívejme, které autority tak svým čtenářům představil.

Ona úplnost se týká zejména Cypriána, Alberta Velikého a Jana Zlatoustého. Jakoubkova excerpta z jejich děl dosahují délky několika folií, a tak především zde považoval za nutné užití citáty komentovat a v komentářích opakovat nejdůležitější myšlenky, aby tak čtenář nespustil ze zřetele Kristovu krev, kalich, víno, eucharistii. Ale i další autority mají většinou širší znění, než jakého se používalo později.

Po Janově evangeliu a Pavlově epištole komentované prostřednictvím zmíněného Augustina sahá Jakoubek k Cypriánovi,⁵⁹ oblíbené autoritě, která mu dodávala celou řadu argumentů. Zde ovšem spojuje citáty, v *Quod non solum sacerdotes* podle tématu rozdělené, ale ponechává (jako v latinském textu) vsuvku – pasáž o svatém Donátovi, vzatou ze *Zlaté legendy*. Po Cypriánovi pak následuje blok autorit, které překládá téměř beze změny z latinské předlohy: papež Inocenc IV., ale ve skutečnosti Thomas Chobham (jeho zmínka o přijímání maličkových však ještě není ani v latinském ani v českém textu postulátem pro tuto pozdější utrakvistickou praxi), Řehoř Veliký, Beda Ctihodný, Pseudodionysius Areopagita (vzatý ovšem z komentáře Petra Hispana). Překlad latinského traktátu nepřerušil ani u Fulgentia (to znamená u Ruperta z Deutzu), jehož jméno ale vypadlo

58 Srov. KRMÍČKOVÁ, Helena: *Několik poznámek k přijímání maličkových 1414–1416*. SPFFBU C 44, 1997, s. 61, pozn. 20, a TÁŽ: *Jakoubkova utrakvistická díla*, s. 175.

59 Odkazy na konkrétní díla autorit a na folia rukopisu nevydaného traktátu *Quod non solum sacerdotes* jsou uvedeny v aparátu k edici.

bud' písařovi, nebo možná i Jakoubkovi samému, dále navázal Jeroným, Origenem, Ambrožem, Janem z Damašku a Bernardem z Clairvaux. Všichni tito autoři mu slouží k důkazu kalicha, který má být navíc určen pro všechny a (podle Bernarda) byl Ježíšem přikázán. K myšlence Božího příkazu dospěl Jakoubek poměrně brzy, ještě před tím, než se Hus vyjádřil o kalichu ve své kostnické kvestii. A tak ho přítelova odpověď nemohla uspokojit, protože M. Jan se k Jakoubkovu důrazu na příkaz kalicha nepřipojil. Po tomto dlouhém bloku, v němž také svůj komentář k citovaným autoritám většinou přebírá z textu latinského traktátu (což ale dělá i u jiných pasáží), vložil do staročeského díla údajně Augustinovo kázání, které ale ve zveřejněné podobě převzal od Matěje z Janova (a v *Quod non solum sacerdotes* je můžeme číst ještě před Inocencem). Po něm se však rozhodl do staročeského textu zasáhnout a uvádí další Origenův citát, který kupodivu u Jakoubka nečteme ani v jiných dílech. Pak se opět vrací ke své latinské předloze, v níž po Bernardovi následuje předlouhá pasáž z Alberta Velikého. V mladších dílech se už těchto dlouhých Albertových excerpt vzdal a přináší v nich jen to nejpodstatnější – proč je třeba přijímat svátostně pod způsobou chleba i vína. Výklad glosy (ve skutečnosti však *Collectanea* Petra Lombarda, která jako glosa bývají citována běžně nejen Jakoubkem, ale i dalšími autory) na 1. epistolu Pavlovu Korint'ánům a výklad Ambrožův nenásledují v latinském textu hned za Albertem, Jakoubek tedy část textu přeskočil a navíc oba zmíněné výklady doplnil omluvou ženy v Benešově („*ale žeť já neshledávám, byť to kde bylo proti Božiemu zákonu neb od Boha zapověděno, a zdá mi se, móż dobrě v nízi býti, a mním, že toho na počátku cierkvi svaté mnoho bývalo*“⁶⁰), jejíž případ už tak dobře známe. Po této vsuvce pokračuje dalším výkladem glosy (tentokrát na Lukášovo evangelium), výkladem Mikuláše z Lyry a odvoláním na staré misály pražské diecéze (text části jejich utrakvisticky zbarveného formuláře však nebyl dosud žádným badatelem nalezen) a na hymnus zpívaný o matutinu v oktávu svátku Božího Těla. Zde se Jakoubek dostal k části, v níž byla v latinském traktátu ona z pasáží z Cypriána, kterou komentoval čtením o svatém Donátovi. Jako by na to při úpravě textu do české podoby pozapomněl, mezi liturgické texty vložil Donátův důkaz znovu.⁶¹ Co však proti latinskému textu vynechal podstatného, je Gelasiův dekret *Comperimus*,

60 S. 79.

61 Příběh ze *Zlaté legendy* si ale upravil:

„*Takěž čte se o svatém Donatu, že když některý den mšě bieše odslúžena a lid obecný přistupováš k té celé a velebné svátosti pod obojí způsobú a když dyakon krev Kristovu lidem z kalichu dáváš, tehdy ihned řmotem pohanským, ješto tu v kostel běchu utekli neb vběhli, dyakon ten padl jest na zemi a kalich posvátný zřieskal neb zlámal jest v kusy. Ej, pro tu příhodu pro to jsú nenechali potom dobří kněžie, žeť jsú i v ta doby tak lidem dávali Boží krev, a tak mnohoť jest písma, ještoť ukazuje, žeť jest tak dávno držieno, poňavadž v kněžích bieše Duch svatý*“ (s. 55).

„*Také o tom čte se v životě o svatém Donatu, že když jeden den v kostele mšě byla jest odslúžena a lid přistupováš k Boží svátosti a diakon podáváš těm, ješto biechu přijeli již Božie tělo, krev Kristovu, tehdy ihned nápadem brzkým množstvie pohanského dyakon padl jest a kalich svatý zlámal jest. Ej,*

jeden z jeho nejužívanějších a nejstarších citátů, s nímž se ještě setkáme v příští kapitole. Může to připadat jako velmi zvláštní, ale s onou částí latinského traktátu, kde se příslušný kánon z Gratiana vyskytuje, Jakoubek již pracoval, když z ní vybíral pasáže z Alberta Velikého. O Gelasia patrně nechtěl českého čtenáře připravit, ale zřejmě ho, jak je umístěn bezprostředně za Albertem, přehlédl. Závěr staročeského traktátu tvoří předlouhé citáty z Jana Zlatoušého, který se rozepisuje o účincích přijímání těla a krve Páně.

Na konci této kapitoly se ještě jednou můžeme vrátit k otázce autorství staročeského traktátu. Skutečnost, že dílo myšlenkově (a tu a tam i formulačně) souvisí s *Quia heu in templis* a s *Responsio* a že je ze značné části pouhým překladem *Quod non solum sacerdotes*, je jednoznačnou odpovědí na jakoukoli pochybnost o tom, že by snad nebylo dílem Jakoubka ze Stříbra. Velký znalec Jakoubkovy literární tvorby i raného utrakvismu F. M. Bartoš měl opět pravdu.

Traktát *O Boží krvi* podal laikům kompletní zbrojníci argumentů pro kalich. Po několika měsících se však Jakoubek znovu musí v otázce přijímání podobojí vyslovit lidovým jazykem. Tentokrát bude zapotřebí vysvětlit nenáležitost nařízení kostnického sněmu.

III.

15. června 1415 na XIII. zasedání kostnického sněmu byl vydán dekret *Cum in nonnullis*,⁶² jímž byl vyhlášen zákaz kalicha.⁶³ Koncil tak nenaplnil naději Husovu, který nabádal listem ze 4. ledna 1415⁶⁴ spolubratry, ať se pokusí, aby dosáhli papežského svolení podávat záměmcům z kalicha.⁶⁵

vidiš, žeť za stara davna světi a dobří kněžie dávali jsú lidem Boží krev z kalichu pod vinnú způsobú“ (s. 81–82).

62 Dekret je současně s ostatními koncilními dokumenty vydáván již po několik staletí. Zde odkazujeme na: *Conciliorum oecumenicorum decreta*, ed. Josephus ALBERIGO et al., Bologna 1973³, *Dekrete der ökumenischen Konzilien*. Bd. 2. Konzilien des Mittelalters; Vom Ersten Laterankonzil (1123) bis zum Fünften Laterankonzil (1512–1517). Hrsg. Josef WOHLMUTH. Paderborn – München – Wien – Zürich 2000, s. 418–419. Znění dekretu přináší rovněž *Enchiridion symbolorum*, srov. např. jedno z četných vydání DENZINGER, Henricus – SCHÖNMETZNER, Adolfus: *Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, Barcinone – Friburgi Brisgoviae – Romae 1976, s. 320–321.

63 Otázce prehistorie i historie kostnického zákazu se věnoval již SEDLÁK, J.: *Počátkové kalicha*. ČKD 1913, 275–278, 404–410; 1914, s. 75–78. V souvislosti s vydáním díla, z něž zákaz vycházel, ji podrobně rozebírá (i se všemi okolnostmi kolem zavedení kalicha v Čechách) GIRGENSOHN, Dieter: *Peter von Pulkau und die Wiedereinführung des Laienkelches*. Leben und Wirken eines Wiener Theologen in der Zeit des großen Schismas, Göttingen 1964, s. 82–164. Okolnosti vzniku dekretu *Cum in nonnullis* naposledy probral BRANDMÜLLER, Walter.: *Das Konzil von Konstanz 1414–1418*. I. Bis zur Abreise Sigismunds nach Narbonne, Paderborn – München – Wien – Zürich 1999², s. 364–374.

64 List Janovi z Chlumu, M. JANA HUSI *Korespondence*, č. 106, s. 240.

65 Hus se sice o papežovi ve svém listu nezmiňuje, ale česká žádost měla být vyřízena *per bullam* a pro označený typ písemnosti je charakteristickým prostředím právě papežská kancelář. Buly vydávané koncillem přicházejí v úvahu až v době, kdy sněm zasedá jako kolektivní orgán bez papeže.

Mohla však do Kostnice taková žádost vůbec dorazit? Pokud by v Čechách existoval někdo, kdo by se oficiálně obrátil na papeže či posléze na koncil (nejspíše by přicházela v úvahu univerzita, která ale otázku kalicha vyřešila až v roce 1417,⁶⁶ o dva roky dříve zde ještě neměli reformně zaměřeni mistři převahu), k takovému jednání by musel být vybidnut Husovými přáteli v čele s Jakoubkem ze Stříbra. Když se ale podíváme na původce kalicha a přečteme si jeho utrakvistické spisy, nemohou se nám nevybavit slova starozákonního pastýře ovcí z judské Tekoy: „*Panovník Hospodin mluví, kdo by neprorokoval?*“⁶⁷ Jakoubek sice Amose (3,8) necituje, ale při zavádění kalicha a při jeho obhajobě byl hnán stejnou naléhavostí Božího příkazu, vyjádřeného slovy evangelia. A jestliže Pán Ježíš při poslední večeři podával svou krev z kalicha, jak stojí psáno v evangeliu svatého Matouše, Marka i Lukáše, kdo by váhal a obracel se na shromáždění lidské? O něco málo dříve nebo o něco málo později než do Čech dorazil Husův list se zmíněnou pobídkou, Jakoubek vyjádřil svůj vztah k autoritě římské církve a její hierarchie v *Responsio* Ondřejovi z Brodu: Papež, kardinálové, biskupové a preláti jsou lidé velmi křehcí a náchylní ke hříchu. Mohou totiž být velmi lakomí a dopouštět se simonie, nevcházet dveřmi, ale jinudy, a mohou být zapleteni v neřestech. Tito všichni tvoří římskou církev, která tak může bloudit a hřešit skutkem i slovem, vydávajíc dobro za zlo a světlo za tmou a naopak.⁶⁸ A jak přistupoval ke koncilní autoritě, to názorně ukázal i v naší *Zprávě, jak Sněm konstantský o svátosti večeře Kristovy nařídil*, kdy na adresu tehdejší nejvyšší církevní autority nešetří výrazy jako lakomství, pýcha, svatokupectví, cizoložství.⁶⁹ Koncilní otcové tedy museli mít k řešení českého problému jinou pohnutku – nepochybně jí byla eskalace protiutrakvistických nálad mezi českými subunitami, která zajisté nacházela odraz v různých formách zpráv i pomluv, jež do Kostnice směřovaly a o nichž se Jakoubek ve *Zprávě* rovněž zmiňuje.⁶⁹

Dekret *Cum in nonnullis* nebyl první negativní reakcí oficiálních církevních struktur, v Čechách proti kalichu zakročila již dříve svým zákazem synoda pražské arcidiecéze.

Srov. FRENZ, Thomas: *Papsturkunden des Mittelalters und der Neuzeit*, Wiesbaden – Stuttgart 1986, s. 81–82.

66 Srov. KEJŘ, Jiří: *Deklarace pražské university z 10. března 1417 o přijímání pod obojí a její historické pozadí*. SH 8, 1961, s. 133–156.

67 „*Mihi autem videtur, quod Papa, Cardinales, Episcopi, Praelati, sunt homines valde fragiles et peccabiles. Possunt enim esse valde avari et Simoniaci, non intrare per ostium sed aliunde, ceterisque vitiis possunt esse irretiti. Et omnium talium congregationem vocando Romanam Ecclesiam communiter, dico, quod talis ecclesia potest sic peccare et errare in facto et in verbo, dicendo bonum malum et lucem tenebras, et e converso...*“ (HARDT von der, H.: *Magnum concilium*, sl. 490).

68 S. 95, 107.

69 S. 93: „*Mním, že z nenávisťi, otsavad z Prahy jsú, tu lež sobě zamyslili.*“

O synodálním zákazu kalicha se zmiňuje Jakoubek ve svém kázání *Probet autem seipsum homo*⁷⁰ a položil ho jasně již do roku 1414.⁷¹ F. M. Bartoš vztáhl Jakoubkovu informaci ke svatolukášské synodě onoho roku (18. října)⁷² a na něj bez jakýchkoli pochybností navazují i další historikové. Skutečnost je však taková, že z roku 1414 ani pro synodu svatovítskou, ani pro synodu svatolukášskou nemáme dochovaný žádný úřední doklad, který by tuto domněnku potvrzoval. Podívejme se tedy na otázku synodálního zákazu kalicha blíže. V dnešní době již máme k dispozici synodální statuta, která nesou vrocení 1414,⁷³ neuvádějí ale přesné datum synody a o zákazu kalicha v nich nenalézáme zmínku. Přesto jeden jejich článek pro nás nepostrádá zajímavosti: „*Item qui alia sentit de sacramentis, denuncietur.*“ Jednou z oněch svátostí je eucharistie a je víc než pravděpodobné, že zde synoda měla na mysli právě tuto svátost, kterou musela řešit už v souvislosti s častým přijímáním laiků a s remanencí. Formulace článku však neodpovídá zmíněné Jakoubkově zprávě o zákazu. Tato statuta rozhodně nemůžeme vztáhnout k událostem druhé poloviny roku 1414, a pokud nebyla v první polovině roku svolána nějaká synoda mimořádná (což zřejmě nebylo zapotřebí), pak jde o statuta synody svatovítské.⁷⁴ Myšlenka podávání z kalicha laikům tedy už v červnu 1414 měla takovou podobu, že vzbudila obavu místní církve. Jakoubkův text musí patřit k jiné synodě z téhož roku, což by samozřejmě měla být synoda svatolukášská. Zdá se tedy, že F. M. Bartoš, který odmítá nějakou dřívější mimořádnou synodu, měl se svatolukášským termínem pravdu. Přesto však nemůžeme jen tak zavrhnout možnost, že se synoda konala dříve. Na zákaz kalicha si Jakoubek ve zmíněném kázání stěžuje slovy Matěje z Janova, jak na to Bartoš rovněž upozornil. Citace z Mistra Pařížského ale nemůže být úplně doslovná – Jakoubek musel změnit Janovovu častou eucharistii na kalich a samozřejmě provést změnu data. A zde stojíme před zajímavou skutečností. Jakoubek, držící se téměř otrocky Janovova textu, uvedl sice místo roku 1389 rok 1414, ale vynechal přitom Matějovo určení dne „*in crastino*

70 Kázání nebylo dosud vydáno, srov. BARTOŠ, F. M.: *Literární činnost*, č. 39, s. 36; SPUNAR, P.: *Repertorium* I, č. 616, s. 231–232.

71 „*Hec autem facta sunt et visa notorie fieri in anno Domini M^oCCCC^oXIIII^o.*“ (rukopis Stadt- und Kreisbibliothek Bautzen 8° 7, fol. 28v.

72 Např. *Počátky kalicha*. ČMKČ, s. 170–171; Husitství, s. 87–88.

73 *Synods of Prague and their Statutes 1396–1414*, ed. Jaroslav KADLEC. Apollinaris 64, 1991, s. 292, 2. vyd. in: POLC, Jaroslav V. – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Pražské synody a koncily předhusitské doby*, Praha 2002, s. 302.

74 J. Kadlec v úvodu k edici, v níž statuta opatřil – tak, jak je tomu v rukopise – pouze letopočtem 1414, uvádí zařazení k 18. říjnu 1414. Se zřetelem ke kalichu se domnívá, že statuta náležejí spíše k říjnu než k červnu (*Synods*, s. 236 a pozn. 21 tamtéž). Z. Hledíková bere v úvahu již novou teorii počátků kalicha, a tak i v samotném textu edice položila tato statuta k svatovítské synodě, když se svatolukášskou spojila přímý zákaz kalicha, o němž se zmínil Jakoubek (srov. rovněž komentář k této synodě in: POLC, J. V. – HLEDÍKOVÁ, Z.: *Pražské synody*, s. 60).

sancti Luce ewangeliste“.⁷⁵ Jako kdyby si nevybavoval, kdy k onomu zá-
kazu došlo. Pro datum mimořádné synody trochu zvláštní u kázání, které
bylo podle určení F. M. Bartoše proneseno v dubnu 1415. Pro případ řádné
svatolukášské synody téměř nevysvětlitelné. A tak můžeme připustit, že
situace v Praze si vyžádala svolání mimořádné synody nedlouho před sva-
tým Lukášem. Závažnost jednání reformních kněží si v Čechách uvědomili
okamžitě a nejpozději 18. října 1414 nebo dokonce ještě i o něco dříve
přijímání laiků pod obojí způsobou zakázali.

Kostnický zákaz kalicha padl 15. června 1415. Čeští církevní předsta-
vitelé hned při počátečních úvahách o kalichu chtěli znát ty, kteří mají na
svátost jiný názor, koncilní otcové však (staro)novou liturgickou praxi buď
podcenili,⁷⁶ nebo si na její řešení mezi jinými úkoly nenašli čas a pone-
chali tak situaci v Čechách dlouhou dobu bez zásahu. Informace o kalichu
vstoupila v Kostnici ve známost možná už ve stejném měsíci, kdy byl sněm
zahájen. Na konci listopadu nebo na začátku prosince 1414 podal Michael
de Causis nám již známé žalobní články na Jana Husa, mezi nimiž stojí
i žaloba, že podával podobojí laikům.⁷⁷ Tento článek nás neudiví ani tak
skutečností, že Husovi je kalich přičítán neprávem, jako spíše tím, že Mi-
chael nepřichází do Kostnice z Prahy, ale z Říma. Vysvětlení nám však po-
dává Petr z Mladoňovic. Brzy po Husovi dorazil do Kostnice Štěpán Pálec,
který se hned přidal k Michaelovi a sepsal proti Husovi články obžaloby.⁷⁸
Na tomto punktu Husovy žaloby tak můžeme číst rukopis jeho bývalého
přítele, který ještě před odchodem na sněm jako jeden z prvních odpůrců
vystoupil proti kalichu. Dalším dokladem toho, že kalich byl v Kostnici
znám, je list Petra z Pulky zasláný na vídeňskou univerzitu. List nemá
datum, je však řazen k měsíci únoru roku 1415, a Petr v něm informuje
o utrakvistickém traktátu, který byl do Kostnice přivezen.⁷⁹ Ani v této době
však nebyl český utrakvismus řešen. Obrat zřejmě přináší až výše zmíněné
vystoupení Jana Náze 8. dubna 1415. V Čechách se v té době už eucharistie
nepodávala pouze při mši, ale i mimo bohoslužebný prostor, kališníci kně-
ží totiž chtěli umožnit nemocným, aby také měli účast na svátosti oltářní.
Náz ve své žalobě uvádí, že v Čechách kněží veřejně chodí po domech lai-
ků a bez ornátů a oltářních parament, bez oltářního kamene kdekoli v domě
na stole či na lavici beze mše vysluhují v dřevěném kalichu a zanechávají
zde ve velkém množství krev Páně, aby ji laikové mohli vždy podle své

75 MATĚJE Z JANOVA MISTRA PAŘÍŽSKÉHO *Regulae Veteris et Novi Testamenti* I, vyd. Vlas-
timil KYBAL, Inšpruk 1908, s. 77.

76 Vysluhování z kalicha se z liturgie nevytratilo z věroučných důvodů, ale pro svou nepraktičnost,
protože mohlo snadno dojít k vyelití krve Páně. Situaci změnil teprve výslovný zákaz církevní autori-
ty.

77 *Documenta*, s. 194.

78 *Relatio*, s. 33.

79 List vydal FIRNHABER, Friedrich: *Petrus de Pulka, Abgesandter der Wiener Universität am
Concilium zu Constanz*. Archiv für Kunde österreicherischer Geschichts-Quellen 15, 1856, č. II, s. 14–15
(pod datem 7. února 1415), zmínka o spisu na s. 15.

vůle užívat. Obrací se s naléhavou výzvou na koncilní otce, aby již déle neprodlévali a zakročili.⁸⁰ O koncilní reakci na Názovo vystoupení nemáme žádnou zprávu, otázka kalicha se ale zřejmě v Kostnici začala přetřásat v kuloárech. F. M. Bartoš sice interpretuje ohrazení litoměřického biskupa v souvislosti s Názovou žalobou, ale obsah vystoupení české šlechty, které vyprovokovalo reakci Jana Železného, se s ní neshoduje. Čeští, moravští a polští páni se 13. května brání proti nactiutrhačům, kteří udali koncilu, že v Čechách je přenášena krev Páně v lahvích a že eucharistii podávají i ševci.⁸¹ Na jejich tvrzení okamžitě zareagoval Jan Železný, který za tři dny předložil svou odpověď. V ní poukazuje na to, že pověsti v Kostnici rozšířené mluví o roznášení krve Páně v lahvích. Teprve poté se *suppresso nomine* odvolává na dr. Náze a Michaela de Causis vyličením případu ženy v Benešově, jak jsme již viděli výše. Po vystoupení litomyšlského biskupa už události dostávají spád. Vypracováním stanoviska k českému utrakvistu je pověřen vídeňský mistr Petr z Pulky, který 31. května dokončil své dílo *Confutatio Iacobi de Misa*,⁸² v němž vyvrací Jakoubkovy utrakvistické názory obsažené v traktátu *Pius Iesus*. Petrovo dílo sloužilo jako podklad komisi pro vypracování šesti konkluzí kostnických doktorů⁸³ (*Confutatio* jich obsahuje 11), jejichž text je spojován s francouzským kardinálem Pierrem d'Ailly, pravděpodobným duchovním otcem dekretu *Cum in nonnullis*.

Kostnický koncil tak vydal rozhodnutí o kalichu za rok poté, co místní církve v Čechách začala projevovat své obavy z této liturgické změny. A stejně jako reakce pražské synody i reakce sněmu byla negativní. Dekret konstatuje, že v některých krajinách se někteří lidé odvažují tvrdit, že laikové mají přijímat svátost eucharistie nejen pod způsobou chleba, ale rovněž pod způsobou vína, a to také po večeři a bez eucharistického postu. Činí tak proti rozumně zdůvodněnému zvyku církve, který se snaží zavrhnout jako svatokrádežný. Ačkoli Ježíš ustanovil svým učedníkům přijímání pod způsobou chleba a vína po večeři, církev měla právo změnit dobu podávání eucharistie a udělovat ji s výjimkou nemocných jen lačným. A stejně tak i když prvotní církev podávala lidu podobojí, z důvodu nebezpečí a pohoršení začala církev podávat pouze pod způsobou chleba, který sám o sobě obsahuje celou svátost. Tento zvyk byl církví a Otcí rozumně zaveden a dlouho dodržován, a proto má platit jako zákon a svévolně bez církevní autority nemá být měněn. Proto je bludné vydávat tento zvyk neboli zákon za svatokrádežný a ti, kteří tak tvrdí, mají být trestáni jako heretikové. Konkluze kostnických doktorů, z nichž dekret vycházel, doplňují každou myšlenku ještě i doklady z církevních autorit.

80 *Avisamentum*, s. 488, v edici vydané v *Acta Concilii Constanciensis*, s. 512–513.

81 PETRI DE MLADONIOWICZ *Relatio*, s. 46

82 Vydal GIRGENSOHN, D.: *Peter von Pulkau*, s. 217–250.

83 Vydal HARDT von der, H.: *Magnum concilium III*, sl. 586–592.

Prvním, kdo zareagoval na vydání zákazu, byl ten, kdo byl nejbliže – mistr Jan Hus. Kostnické rozhodnutí podrobuje kritice ve dvou svých listech. Pánům Václavovi z Dubé a Janovi z Chlumu si kolem 20. června stěžuje, že sněm nazval přijímání laiků z kalicha bludem, a kněz, který vysluhuje podobojí, je považován za bludaře, a pokud neustane, má být souzen jako kacíř. Jednání sněmu, odsuzující evangelium a Pavlovu epištolu jako blud, nazývá šílenstvím.⁸⁴ Podobně píše o zákazu kalicha i 21. června v listu svému betlémskému nástupci Havlíkovi a dodává: „*Ecce malicia Christi institutionem iam ut errorem dampnat.*“⁸⁵

Doma v Čechách vyvolal kostnický zákaz vznik podstatně rozsáhlejších děl, než byly epistolografické reakce Husovy. Nejrozsáhlejší literární reakcí a podle počtu rukopisů zřejmě nejzávažnější byl traktát *Apologia pro communione plebis sub utraque specie contra conclusiones doctorum in Constantiensi concilio editas*. Význam traktátu dokazuje skutečnost, že dlouho byl jeho vznik spojován s osobou nejvýznamnějšího utrakvisty, Jakoubka ze Stříbra. S Jakoubkovým jménem ho vydal v roce 1698 Hermann von der Hardt⁸⁶ a omyl protestantského historika opravil až po dvou stáletích Josef Truhlář, když katalogizoval klementinské rukopisy. V nich našel doklady, že autorem byl německý husita Mikuláš z Drážďan.⁸⁷ Jan Sedlák pak přinesl definitivní důkaz – v Mikulášových spisech nachází odkazy na *Apologii*.⁸⁸ Jakoubek ovšem rovněž nezůstal stranou. Jestliže jeho německý přítel rozebírá konkluze kostnických doktorů a vyvrací je církevními autoritami a zejména kanonickoprávními prameny, Jakoubek tuto metodu, kterou již několikrát osvědčil v polemice s Ondřejem z Brodu, opustil a pustil se do dokazování toho, že koncil neměl právo kalich zakázat (kvestie proti Hildessenovi⁸⁹). Vedle toho však je s jeho jménem spojován text staročeský, který rovněž řeší otázku kostnického zákazu a který nás zajímá nejvíce – níže otiskovaná *Zpráva, jak Sněm konstantský o svátosti večere Kristovy nařídil*.⁹⁰ Po zkušenosti s *Apologií* si ovšem i zde musíme připustit alespoň zrnko pochybnosti o autorské atribuci, zvláště když *codex unicus*, který ji obsahuje, pražský univerzitní (dnes Národní knihovna v Praze) XI D 9 o autorovi díla pomlčel.

84 M. JANA HUSI *Korespondence*, č. 139, s. 289.

85 Tamtéž, č. 141, s. 295.

86 *Magnum concilium III*, sl. 591–657. Název díla jsme převzali z Hardtovy edice.

87 *Paběrky z rukopisů Klementinských*. Věstník České Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, společnost a umění 7, 1898, s. 660–664.

88 *Počátkové kalicha*. ČKD 1913, s. 405–406. Na s. 406–408 také Sedlák Mikulášovo dílo rozebírá.

89 Jakoubkovo dosud nevydané dílo (srov. BARTOŠ, F. M.: *Literární činnost*, č. 44, s. 38; SPUNAR, P.: *Repertorium I*, č. 568, s. 217) podrobně rozebral SEDLÁK, J.: *Počátkové kalicha*. ČKD 1914, s. 76–78.

90 Srov. BARTOŠ, F. M.: *Literární činnost*, č. 42, s. 37; SPUNAR, P.: *Repertorium I*, č. 667, s. 244. Jakoubkovo dílo důkladně rozebral SEDLÁK, J.: *Počátkové kalicha*. ČKD 1913, s. 408–410.

V tomto případě mohou být ale naše pochybnosti rozptýleny hned na samém začátku spisu. Když autor rozebírá první větu dekretu „*Cum in nonnullis mundi partibus quidam temerarie asserunt...*“ dodává: „*a na které by se to mienilo nežli na mě i na ty na jiné, ješto vedú to?*“⁹¹ Původcem spisu musela být osoba, která stála v čele utrakvistického hnutí: „...*non est verisimile stante ecclesia hucusque, quod tam diu a nativitate Christi usque in hodiernum diem errassent tot et tanti et sola christianitas, sed quod solus unicus homo non erraret.*“⁹² obrací se Ondřej z Brodu na Jakoubka ve svém prvním protiutrakvistickém spisu, v kwestii *Utrum licitum sit seu an debeat Christi populus laicalis sub utraque specie sacramentali communicare*. Navíc si ani zde Jakoubek neodpustil užívání některých svých typických frází. I ve *Zprávě* kritizuje *adinventiones hominum, nálezky lidské*,⁹³ jak se tomu naučil u Matěje z Janova a jak často činí v latinských spisech. Jiné typicky jakoubkovské spojení je pít z *kalichu totižto posvátného*,⁹⁴ spojování Pavlova verše 1. Kor. 11,26 s výkladem meziřádkové glosy⁹⁵ či *od Božie lásky ustydlí*, jak čteme i v traktátu *O Boží krvi*.⁹⁶ O autorovi zde tedy máme naprosto jasno.

Další zamyšlení patří době vzniku díla. Je zřejmé, že reakce na kostnický zákaz na sebe nemohly dát dlouho čekat. Jakoubek ale svou *Zprávu* nepojímá jako dílo určené k oslovení široké veřejnosti. Na začátku totiž stojí oslovení „*Pane milý*“.⁹⁷ Snad se na něj s prosbou o radu obrátil nějaký váhající šlechtic, snad Jakoubek sám chtěl podat vysvětlení urozenému příznivci. Je tedy otázkou, jak dlouho byl neznámý adresát na pochybách. V každém případě vzniklo naše dílo až po smrti Husově, kterou Jakoubek zmiňuje (*terminus post quem* je tedy doba, kdy dorazila zpráva o Husově upálení do Čech). *Zpráva* mohla vzniknout hned v letních měsících roku 1415 nebo jen o něco málo později, a možná byla sepsána v souvislosti s vyjádřením vikářů pražského arcibiskupa v září téhož roku, o němž se zmíníme níže. Autor v ní řeší aktuální otázku, několik měsíců po vydání zákazu se zabývali pražští utrakvisté jinými problémy.

Jakoubek rozebral kostnický zákaz metodou, kterou měli s doktorem Ondřejem ve zvyku používat při vzájemné polemice – ocitovat příslušnou myšlenku nebo i celý odstavec a pak protivníkům názor vyvrátit. (Takto mohla být rekonstruována podoba Jakoubkova traktátu *Pius Iesus*, který byl dlouho považován za ztracený a objeven byl až v 60. letech minulého století.) V našem případě tedy bylo nutné části dekretu přeložit do češtiny.⁹⁸

91 S. 91.

92 KADLEC, J.: *Studien*, s. 162.

93 S. 97.

94 S. 91.

95 S. 91, 101.

96 *O Boží krvi*, s. 40, *Zpráva*, s. 94–95.

97 S. 91.

98 Příslušné odkazy na dekret uvádí edice.

Jako první rozebírá výtku, že křesťané mají přijímat pod obojí způsobou. I zde mohl Jakoubek zvolit tradiční vstup svých utrakvistických děl, třebaže příslušné verše evangelií necituje. Podobně jako Hus klade důraz na Pavlův 1. list Korint'anům, a to s dodatkem o nutnosti zachovávat Ježíšův odkaz poslední večeře až do doby jeho druhého příchodu, tedy (podle interlineární glosy) do soudného dne. Rovněž další myšlenka je v jeho dílech velmi rozšířená – motiv prvotní církve, jejíž praxi ale dnešní církev opustila. Opovážlivostí, z které je nařčen, je však zavržení Ježíše, jeho apoštolů a prvotní církve.

Rozbor druhého kusu – pasáže o eucharistické lačnosti – využívá Jakoubek pro demonstraci nevěrohodnosti kostnického rozsudku. Podávání eucharistie po večeři nikdy neprovozoval, tato lživá pomluva pochází od pražských nepřátel a sněm si měl skutečnost ověřit vyslechnutím druhé strany. Koncil tak svým zjevným omylem utrakvistům v Čechách vlastně pomohl: Jakoubek totiž může zpochybňovat koncilní neomylnost a jeho vedení Duchem svatým.

Třetím bodem sporu je výtka, že Češi se staví proti chvályhodnému a potvrzenému církevnímu zvyku. Zde se Jakoubek dostává na pole, na němž prošel již mnohými bitvami. Za potvrzení zvyku považuje odůvodnění z Písma a žádné dosavadní spisy nic takového neshledaly. Proto se koncil uchyluje ke křivým obžalobám, že v Čechách podávají podobou způsobou po večeři. Ale bohabojným, kteří zachovávají Boží přikázání, dá duch Boží poznat lstivé námitky proti Boží pravdě. Chvályhodný a potvrzený nemůže být zvyk nynější církve, kterou ostře kritizuje za její neřesti. Tato církev odňala lidu krev Páně, což je proti evangeliu, apoštolům a proti Duchu svatému. Zmínka dekretu o církvi dala Jakoubkovi možnost další ostré kritiky soudobé církve, tolik se odlišující od prvotní církve.

Jestliže sněm označuje utrakvistickou praxi za svatokrádež, pak Jakoubek dokazuje, že svatokrádežné bylo odejmout Boží krev Božímu lidu. Dokladem je mu dávná autorita papeže Gelasia, kterou se zaštiťuje již více než rok: „*Neb rozdelenie též jednotajné svátosti bez velikého svatokrádežie nemôž býti.*“⁹⁹ A když se sněm odvolává na učené doktory, Jakoubek se vrací k prvotní církvi, která byla vedena evangeliem a ustanovením Ježíše Krista.

Následující část *Zprávy* rozebírá články, které poukazují na skutečnost, že ač Ježíš podával apoštolům po večeři, církevním zvykem je po večeři svátost nesvětít a neužívat, aby nedocházelo k nebezpečí a pohoršení. Podobně se stalo i v případě podávání pod obojí způsobou – původně přijímali kněží i laikové, ale pak kněží pod obojí, laikové pod jednou způsobou. Na tomto místě Jakoubek může ukázat na rozpor mezi oněmi tvrzeními, protože Božím ustanovením v evangeliu je přijímání pod obojí způsobou, které

99 S. 98.

má trvat až do soudného dne. Zde rozeznává *akcidentalía* a *substantialía*, věci zevnitřní a vnitřní. Posvátný pokrm a posvátný nápoj jsou *substantialía*, která náležejí k celosti svátosti. Pokud se odejme jedna z těchto dvou věcí, není zachována celá svátost.

Další námitka Kostnických (s níž se Jakoubek pravidelně setkával již v Čechách) uvádí, že celý Kristus je přítomen v každé způsobě. Lidé ho tedy přijímají pod způsobou chleba, způsobu vína pro nebezpečí vylití nepotřebují. Zde Jakoubek ukazuje, že totéž by tedy mělo platit i pro kněze. Když však Ježíš odkázal nejen pokrm, ale také nápoj, mají věřící přijímat obojí. Ti však, kteří chtějí být moudřejší než Kristus, konají proti Bohu a jeho evangelium. Tento nový obyčej je svatokrádežný a má se svatokrádežným nazývat.

Posledním ustanovením dekretu je trestání neústupných utrakvistů jako kacířů. Jakoubek v odpovědi na tuto výhrůžku stupňuje svou kritiku sněmu: „*A v tom Sboru jsúc najvěččí svatokupci, smilníci, nepotupují ani odsuzují svatokupectvie ani smilstvie ani jiných hřechův z zjevních ani pýchy ani lakomstvie. Ó, kterých sme časův dočekali, že jako když Božie pravda bývala potupována, otsuzována, to ji již odsuzují a potupují za kacierstvie, protož nenieť div, že týž Sbor otsúdil jest nepravě spravedlivého člověka Mistra Jana Husi na ohen.*“¹⁰⁰ Odsouzení kalicha zde spojil s odsouzením Husa, který se mu svým kostnickým listem Havlíkovi stal autoritou i pro kalich, jak vidíme v traktátu (možná ze stejné doby) *Salvator noster*,¹⁰¹ jehož části získaly své místo i na stěnách Betlémské kaple. Stejnou moc odsuzovat až k smrti ty, kteří drží zákon Kristův a neustupují od přijímání jeho těla a krve, pak dává koncil moci světské i duchovní. V závěru se Jakoubek obrací na Ježíše, aby dal věrným sílu držet se Božího zákona až do smrti.

Jak prudká reakce Mikulášova v jeho *Apologii*, tak i tato neméně ostrá reakce Jakoubkova prokazují, že čeští utrakvisté se ve svém přesvědčení nehodlali nechat zvíkat žádnou soudobou církevní autoritou. Po 15. červnu (a také s ním souvisejícím 6. červenci) bylo rozhodnuto. Jestliže před zákazem kalicha a před upálením Husovým snad existovala naděje na společnou cestu, po zásahu sněmu bylo jasné, že se čeští reformisté nepodrobí. Husova smrt tak kalichu usnadnila jeho další šíření.

Vydáním dekretu podávání z kalicha v Čechách neustalo. Proto následují další nařízení. Z české církevní hierarchie zareagovali nejdříve vikáři pražského arcibiskupa, kteří se 5. září 1415 obracejí na plebány a místo-plebány pražské diecéze, aby uváděli mezi lid ve známost zákaz kalicha a aby zabraňovali jeho vysluhování laikům, jinak jim hrozí exkomunikace a tresty podle kostnických dekretů.¹⁰² Z Kostnice se navrátivší Jan Želez-

100 S. 107.

101 Vydán in: *Betlémské texty*, vyd. Bohumil RYBA, Praha 1951, zde s. 136–138.

102 *Documenta*, s. 595–596.

ný vyhlásil dekret pro diecéze pražskou, olomouckou a litomyšlskou 29. října 1416¹⁰³ a 10. ledna 1417 ho následoval i pražský arcibiskup Konrád z Vechty, pozdější arcibiskup utrakvistický.¹⁰⁴

Situaci v Čechách však nemohl ovlivnit žádný z těchto zákonů. Vavřinec z Březové zaznamenává, že ve dvou letech (od počátků kalicha) zabrali Husovi přívrženci téměř všechny pražské farní kostely i některé klášterní a získali mnoho přívrženců. Lidé přistupovali k přijímání z kalicha nejen v Praze, ale i v jiných městech a vesnicích království a markrabství. Bez ohledu na rozhodnutí sněmu přijímali podobojí nejen dospělí, ale podávali svátost i maličkým a nepřátelé nemohli proti tomu nic dělat.¹⁰⁵ Řady českých odpůrců kalicha začínají řídnout, někteří se již po skončení sněmu do vlasti nevracejí, další katoličtí mistři začínají Čechy opouštět (mezi nimi i nejvýznamnější Jakoubkův protivník Ondřej z Brodu).

Dekret *Cum in nonnullis* byl ještě za Jakoubkova života dvakrát potvrzován novým papežem Martinem V.,¹⁰⁶ ovšem bez sebemenšího zájmu těch, kterých se týkal.¹⁰⁷ Kalich si získal své pevné místo v programu husitů v podobě druhého pražského artikulu a také v podobě jejich viditelného symbolu. Jeho oficiálního povolení basilejským sněmem se již Jakoubek nedožil. Umírá, syt dnů svých, brzy po 30. prosinci 1429.¹⁰⁸

103 Vydal Johann LOSERTH: *Beiträge zur Geschichte der husitischen Bewegung* V. Archiv für österreichische Geschichte 82, 1895, č. 16, s. 378–381.

104 Tamtéž, č. 17, s. 382–383.

105 *Kronika husitská*, s. 329–330, 334–335.

106 22. února 1418 (*Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia* VII/1, ed. Jaroslav ERŠIL, Praha 1996, č. 217, s. 96–98) a 25. února 1426 (*Monumenta Vaticana* VII/2, ed. J. ERŠIL, Praha 1998, č. 1523, s. 607).

107 BARTOŠ, F. M.: *Počátky kalicha* (ČNM, s. 46, pozn. 87; Husitství, s. 107, pozn. 87) uvažuje o tom, že z katolické strany zareagoval na první Martinovu konfirmaci mistr Jan z Hradce. Z utrakvistické strany však takové ohlasy nemáme.

108 Dobou Jakoubkovy smrti (nejčastěji se opakující termíny – po 9. srpnu 1429 a po 30. prosinci 1429) se obsáhle zabývala ZILYNSKÁ, B.: *Jakoubek ze Stříbra*, s. 40–46. Její srpnový termín opravuje HLAVÁČEK, Ivan.: *Protokol symposia o Husovu pomocníku v evangeliu*. Česká literatura 54, 2006, č. 6, s. 112.

